Capitolul I. Introducere în dreptul de moștenire

Tradițional, dreptul civil substanțial se împarte în şase părți: partea generală, persoana fizică şi juridică, drepturile reale, teoria generală a obligațiilor, contractele speciale şi dreptul de moştenire. Dintre acestea, contractele speciale şi dreptul de moştenire formează aşa-zisa „parte specială". Pe fond, numai dreptul de moştenire ar putea fi parte „specială" deoarece nu este supus regulilor dreptului obligațional.

Dreptul civil cuprinde „în rețeaua deasă a normelor sale întreaga viață a omului, de la naştere, ba chiar de la zămislire până la moarte şi la urmarea ei patrimonială, *moştenirea*, care mai este numită şi „succesiune" sau „ereditate". În acest context în doctrină se apreciază că locul liberalităților (*inter vivos* şi *mortis causa*) se află între contractele speciale şi succesiuni[1].

Potrivit legii, dreptul de proprietate se poate dobândi prin convenție, prin moştenire legală sau testamentară (…) [art. 557 alin. (1) C. civ.].

Secțiunea 1. Noțiune, terminologie specifică și fundamentare legală

§1. Noțiune

Articolul 953 C. civ. defineşte moştenirea ca fiind „transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă". Prin această definiție, legiuitorul a încercat să evidențieze trăsăturile esențiale ale noțiunii de moştenire. Astfel fiind definită, rezultă că:

– moştenirea reprezintă una dintre modalitățile de transmitere a patrimoniului sau o modalitate de dobândire a proprietății. Actuala reglementare, în cuprinsul art. 557 alin. (1), prevede că „dreptul de proprietate se

---

[1] M. Eliescu, *Moştenirea şi devoluțiunea ei în dreptul RSR,* Ed. Academiei, Bucureşti, 1966, p. 19; C. Stătescu, *Drept civil. Contractul de transport. Drepturile de creație intelectuală. Succesiunile*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967, p. 95.

poate dobândi, în condițiile legii, prin convenție, *prin moştenire legală sau testamentară,* accesiune, uzucapiune etc."

– obiectul transmisiunii îl reprezintă patrimoniul, ca universalitate a drepturilor şi obligațiilor cu valoare economică, ce aparțin unui subiect de drept[1], fiind astfel excluse acele drepturi nepatrimoniale, drepturile cu caracter viager, alte obligații *intuitu personae* ale defunctului (obligația de întreținere etc.).

– subiectele raportului de drept succesoral sunt: persoana fizică decedată, în calitate de transmițător (persoana al cărei patrimoniu se transmite nu poate fi decât o persoană fizică, deoarece transmiterea patrimoniului unei persoane juridice este supusă regulilor speciale) şi una sau mai multe persoane (fizice sau juridice), în calitate de dobânditor/dobânditori.

§2. Terminologie specifică

Spre deosebire de Codul civil de la 1864, care folosea atât noțiunea de „moştenire" cât şi pe cea de „succesiune", în cuprinsul Codului civil actual, legiuitorul a optat pentru folosirea cu precădere a termenului de moştenire, fără însă a înlătura cu desăvârşire termenul de succesiune sau derivate ale acestei sintagme (de exemplu, „patrimoniu succesoral", „reprezentare succesorală", „rezervă succesorală" etc.). Astfel, domeniul este desemnat prin termenii de „moştenire" sau „succesiune". Alteori, în doctrină se mai foloseşte şi termenul de „ereditate".

În concluzie, putem susține că noțiunile de „moştenire" şi „succesiune" sunt sinonime, în această materie, dar numai în accepțiunea restrânsă a termenului de succesiune.

Subiectele dreptului de moştenire sunt:

– persoana decedată, poate fi întâlnită sub denumirea de defunct, *de cuius*, autor sau testator;

– persoana care dobândeşte patrimoniul lăsat de către defunct, se numeşte moştenitor, succesor, urmaş sau legatar.

Principalul actor al moştenirii este *defunctul.*

[1] G. Boroi, C.A. Anghelescu, B. Nazat, *Curs de drept civil. Drepturile reale principale,* Ed. Hamangiu, 2013, p. 1.

Defunctul se mai numeşte şi „autor" sau „*de cuius*", abreviere din formula dreptului roman „*is de cuius succesionis (rebus) agitur*" (cel despre a cărui moştenire/bunuri este vorba)[1].

Când defunctul a lăsat testament, el poartă numele de testator.

Dacă în vechea reglementare, domeniul moştenirii era particularizat prin termeni „aparent arhaici", precum: „nevrednicia" succesorală, „transmisiunea şi împărțeala" moştenirii, „exheredarea" moştenirii etc., actuala reglementare fie a eliminat, fie a „modernizat" limbajul de specialitate[2].

Astfel, potrivit dispozițiilor art. 213 din Legea nr. 71/2011[3], termenii şi expresiile din vechea legislație civilă se înlocuiesc cu termenii şi expresiile corespondente din noul Cod civil.

§3. Fundamentare legală

Fundamentarea legală generală în materie este cuprinsă în Codul civil, Cartea a IV-a, „Despre moştenire şi liberalități", Titlul I „Dispoziții referitoare la moştenire în general" (art. 953-962); Titlul II „Moştenirea legală" (art. 963-983); Titlul III „Liberalitățile" (art. 984-1099) şi Titlul IV „Transmisiunea şi partajul moştenirii" (art. 1100-1163).

Dreptul la moştenire este garantat şi prin dispozițiile art. 46 din legea noastră fundamentală, iar dispoziții conexe regăsim şi în Legea nr. 36/1995 a notarilor publici şi a activității notariale.

Sub aspectul legii aplicabile, precizăm că, potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011, moştenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moştenirii.

Secțiunea a 2-a. Felurile moștenirii

Potrivit dispozițiilor art. 955 alin. (1) C. civ., patrimoniul succesoral „se transmite prin moştenire legală, în măsura în care cel care lasă moştenirea nu a dispus altfel prin testament".

---

[1] Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a 2-a, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2002, p. 5.

[2] L. Stănciulescu, *Curs de drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2012, p. 17.

[3] Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicată în M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011.

Aşadar, în funcție de izvorul vocației succesorale a celor care vin să culeagă moştenirea, Codul civil reglementează două forme de moştenire: moştenire legală şi moştenire testamentară.

Menționăm că în doctrina franceză succesiunile se împart în publice şi private, pe de-o parte, respectiv, legale şi testamentare[1].

§1. Moştenirea legală

Moştenirea legală poate fi desemnată şi prin noțiunea de succesiune „*ab intestat*"[2], împrumutată din dreptul roman. Moştenirea este legală când transmisiunea patrimoniului succesoral are loc în temeiul legii[3], la persoanele, în ordinea şi în cotele strict determinate prin lege[4].

De regulă, moştenirea este legală când autorul său nu a dispus *mortis causa*, în timpul vieții, prin testament[5].

Ca excepție, moştenirea poate fi legală şi în următoarele situații:

– defunctul a lăsat testament, însă acesta este nul;

– defunctul a lăsat testament, însă acesta nu cuprinde dispoziții referitoare la transmiterea patrimoniului succesoral, ci are în vedere alte aspecte (de exemplu, dispozițiile fac referire la funeralii, la numirea unui executor testamentar, la înlăturarea de la moştenire a unui succesor etc.).

– defunctul a lăsat testament, însă acesta nu cuprinde dispoziții cu privire la întreaga masă succesorală[6], şi astfel patrimoniul succesoral nu este epuizat în totalitate.

În consecință, potrivit art. 955 alin. (2) C. civ., o parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moştenire testamentară, iar cealaltă parte prin moştenire legală.

---

[1] M. Grimaldi, *Droit civil. Les successions. Les libéralités,* Litec, Paris, 2000, p. 22-36.

[2] Termenul (inițial) de moştenire *ab intestat* nu mai păstrează semnificația şi nici dimensiunea din dreptul roman, care a consacrat-o (în sensul că, în dreptul nostru, nu mai constituie o excepție); L. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 18.

[3] C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Bucureşti, 1928, p. 364.

[4] I.E. Cadariu-Lungu, *Dreptul de moştenire în noul Cod civil*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2012, p. 4.

[5] Din cuprinsul dispozițiilor art. 955 alin. (1), „patrimoniul defunctului se transmite prin moştenire legală, în măsura în care cel care lasă moştenirea nu a dispus altfel prin testament", se evidențiază faptul că moştenirea legală reprezintă regula, iar cea testamentară excepția.

[6] V. Stoica, L. Dragu, *Moştenirea legală*, Ed. Universul juridic, Bucureşti, 2012, p. 17; I.E. Cadariu-Lungu, *op. cit.*, p. 4.

Moştenitorii legali sunt succesori universali, deoarece au vocație la întreg patrimoniul succesoral, chiar dacă în fapt culeg numai o fracțiune de patrimoniu[1].

De precizat că atunci când un moştenitor rezervatar este exheredat, el va culege totuşi o cotă-parte din moştenire, stabilită de lege, chiar împotriva voinței testatorului.

§2. Moștenirea testamentară

Moştenirea este testamentară atunci când transmiterea patrimoniului succesoral se realizează potrivit voinței testatorului, materializată prin testament[2]. Dispozițiile testamentare care fac referire la transmiterea patrimoniului poartă denumirea de legate. Testatorul, cel despre a cărui moştenire este vorba, desemnează prin voința sa persoanele care îl vor moşteni.

Persoanele desemnate de testator să culeagă moştenirea se numesc legatari.

În raport de vocația sa, legatarul poate fi:

– universal (cu vocație la întregul patrimoniu lăsat de defunct),

– cu titlu universal (cu vocație la o fracțiune din masa succesorală) şi

– cu titlu particular (cu vocație la bunuri singulare, anume determinate).

§3. Coexistența moștenirii legale cu cea testamentară. Coexistența calității de moștenitor legal cu cea de moștenitor testamentar

Moştenirea legală poate coexista cu cea testamentară, regulă consacrată de legiuitor, prin dispozițiile art. 955 alin. (2). Astfel, cele două feluri de moşteniri (legală şi testamentară) nu se exclud reciproc.

Totodată, în temeiul art. 1102 C. civ., o persoană poate cumula calitatea de moştenitor legal cu aceea de moştenitor testamentar, având astfel vocație multiplă la moştenire. De exemplu, dacă legatul făcut prin testament nu epuizează întreaga masă succesorală, vocația succesibilului va fi parțial testamentară şi parțial legală (pentru restul).

---

[1] I. Genoiu, *Drept civil. Succesiuni. Caiet de seminar*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2013, p. 4.

[2] D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni şi testamente*, Ed. Rosetti, Bucureşti, 2003, p. 31; D. Macovei, I.E. Cadariu, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005, p. 17.

Din cuprinsul dispozițiilor art. 1102 alin. (1) şi (2) C. civ., rezultă că, în principiu, o persoană poate opta diferit[1] cu privire la moştenire, respingând moştenirea legală şi acceptând-o pe cea testamentară (sau invers).

Ca excepție, moştenirea testamentară înlătură moştenirea legală atunci în două cazuri[2]:

– testatorul a instituit unul sau mai mulți legatari universali care împreună au vocație la întreaga moştenire;

– nu există moştenitori rezervatari.

Ca regulă generală, o persoană (succesibilul) poate să culeagă o parte din moştenire în calitate de legatar şi o altă parte în calitate de moştenitor legal, deci să cumuleze cele două calități

Secțiunea a 3-a. Caracterele juridice ale transmisiunii succesorale

Succesiunea are anumite particularități care o deosebesc de celelalte moduri de transmitere a drepturilor şi a obligațiilor civile.

Având în vedere că moştenirea intervine numai la moartea unei persoane fizice, ea este o transmisiune *mortis causa*, cu caracter universal (prin patrimoniul succesoral transmis) şi, deşi obiectul său reprezintă o masă de drepturi şi obligații, moştenirea rămâne, în principiu, unitară şi indivizibilă[3].

---

[1] Exemplu: în cazul în care la moştenire sunt chemați doi legatari cu titlu universal (L1 şi L2), fiecare pentru jumătate din moştenire, dintre care unul are şi calitatea de moştenitor legal – rudă cu vocație succesorală legală recunoscută de lege sau soț supraviețuitor (L1), dacă unul dintre aceştia (L2) nu vrea (renunță)/nu poate (nu îndeplineşte condițiile pentru a moşteni), înseamnă că partea de jumătate la care ar fi avut vocație, în baza testamentului, va putea fi culeasă de celălalt legatar (L1), dar cu titlu de moştenire legală, în baza vocației sale succesorale legale. Existența unui drept de opțiune distinct pentru fiecare vocație înseamnă că există următoarele posibilități pentru L1: fie de a accepta legatul său (jumătate din moştenire) şi de a renunța la cota-parte de moştenire legală (corespunzătoare părții de moştenire la care ar fi avut vocație L2 care a renunțat), fie de a renunța la legatul său şi de a culege cota sa parte din moştenirea legală, sau de a opta în sensul acceptării ambelor vocații, sau în sensul renunțării la amândouă, în Fl. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Art. 1-2664*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2012, p. 1140.

[2] I. Genoiu, *Dreptul la moştenire în Noul Cod civil*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2012, p. 18; D. Macovei, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Şt. Procopiu, Iaşi, 1995, p. 7.

[3] C. Stătescu, *op. cit.*, p. 107 şi urm.

§1. Transmisiune pentru cauză de moarte (*mortis causa*)

Transmisiunea succesorală a unui patrimoniu se produce numai la încetarea din viață a unei persoane fizice, aşa cum reiese din cuprinsul art. 953 C. civ., fie că este vorba de moarte fizic constatată, fie de moarte declarată prin hotărâre judecătorească (*viventis hereditas non datur*)[1].

Faptul morții constituie elementul distinctiv şi declanşator al transmisiunii succesorale şi o deosebeşte pe aceasta, de transmisiunea prin acte juridice între vii (*inter vivos*). Ca şi o consecință a caracterului intransmisibil al patrimoniului, transmisiunea acestuia în integralitatea sa poate avea loc numai la decesul unei persoane fizice, respectiv în caz de încetare a unei persoane juridice.

În consecință, normele dreptului succesoral nu pot fi aplicate actelor de transmisiune între vii guvernate de dreptul obligațional şi nici în cazul încetării existenței unei persoane juridice.

În schimb, normele care guvernează transmisiunea succesorală sunt, în principiu, aplicabile şi persoanelor juridice ori statului, atunci când apar ca dobânditori ai patrimoniului sau ai unor bunuri din patrimoniul persoanei fizice decedate[2].

§2. Transmisiune universală

Transmisiunea moştenirii are ca obiect patrimoniul unei persoanei fizice decedate, privit ca universalitate juridică sau o fracțiune a acestuia, adică totalitatea drepturilor şi obligațiilor cu valoare economică şi care au aparținut defunctului.

Astfel, la decesul unei persoane fizice, se transmit nu drepturile şi obligațiile acesteia privite izolat, ci toate drepturile şi obligațiile ce au aparținut subiectului de drept respectiv, ca o universalitate[3].

Prin moştenire nu se transmit:

a) drepturile şi obligațiile personale nepatrimoniale, întrucât sunt strâns legate de persoana titularului;

b) drepturile patrimoniale cu caracter viager, întrucât se sting la moartea titularului, sau cele contracte sau născute ex lege în considerarea persoanei

---

[1] I. Genoiu, *op. cit.*, 2012, p. 21.

[2] E. Safta-Romano, *Dreptul de moştenire. Doctrină şi jurisprudență*, Ed. Graphix, Iaşi, 1995, p. 30.

[3] G. Boroi, C.A. Anghelescu, B. Nazat, *op. cit.*, p. 8.

titularului sau legate de o calitate personală a defunctului (precum uzufructul viager, o creanță de rentă viageră, dreptul temporar de abitație al soțului supraviețuitor, creanța de întreținere, dreptul la pensie etc.);

Transmisiunea moştenirii are caracter universal nu numai în cazul în care moştenitorii au vocație universală la moştenire, adică sunt moştenitori legali sau legatari universali, ci şi în situația în care aceştia au vocație cu titlu universal[1].

În sistemul dreptului nostru civil, transmisiunea moştenirii se deosebeşte de transmisiunea *inter vivos*, sub aspectul obiectului, prin aceea că printr-o moştenire se pot transmite şi obligații ca latură componentă a patrimoniului succesoral, în timp ce prin acte între vii se pot transmite, în principiu, drepturi, nu şi obligații.

§3. Transmisiune unitară

Transmisiunea unei moşteniri are caracter unitar, întrucât patrimoniul este privit unitar, ceea ce are drept consecință faptul că moştenirea, toate drepturile şi obligațiile defunctului, indiferent de natură (drepturi reale sau drepturi de creanță, mobile sau imobile etc.), provenienţă (de pe linie maternă sau paternă) sau modalitățile de care sunt afectate (termen sau condiție etc.) se transmit moştenitorilor legali sau legatarilor după aceleaşi norme juridice.

Caracterul unitar al transmisiunii nu se referă la unicitatea actului normativ ce o reglementează[2].

Legiuitorul a prevăzut şi o serie de excepții de la regula caracterului unitar, atunci când cu privire la aceeaşi transmisiune se vor aplica două acte normative. Astfel, în domeniul dreptului muncii şi al asigurărilor sociale, drepturile salariale ce i se cuvin salariatului până la data decesului şi care nu au fost încasate de acesta se vor plăti potrivit dispozițiilor art. 167 alin. (2) C. muncii, în ordine: soțului supraviețuitor, copiilor majori ai defunctului sau părinților săi. În lipsa celor menționați, vor deveni incidente dispozițiile de drept comun (Codul civil) în privința ordinii de chemare la moştenire.

Prin urmare, drepturile salariale, indemnizația de concediu sau pensia, cuvenite defunctului, dar neîncasate de către acesta sunt reglementate de norme juridice speciale, prin care se derogă de la dreptul comun, deoarece se consacră o altă ordine de chemare la moştenire.

---

[1] D. Macovei, I.E. Cadariu, *op. cit.*, p. 15.

[2] Fr. Deak, *op. cit.*, p. 17.

Prezentarea unor excepții de la caracterul unitar al moştenirii s-a făcut în scop exemplificativ, fără pretenția de a le epuiza.

§4. Transmisiune indivizibilă

Caracterul indivizibil al transmisiunii moştenirii apare ca o consecință a faptului că prin moştenire se transmite întreg patrimoniul succesoral, iar actul de opțiune succesorală (acceptarea sau renunțarea la moştenire) trebuie să aibă în vedere întreaga cotă succesorală ce i se cuvine moştenitorului. Aşa fiind, fiecare moştenitor trebuie fie să accepte moştenirea, fie să renunțe la ea în tot, şi nu în parte. Prin urmare, partea moştenitorului care a renunțat sau care este nedemn, precum şi în situația ineficacității legatului, vor profita moştenitorilor care au acceptat moştenirea. Datorită caracterului indivizibil, patrimoniul succesoral se transmite în această stare până în momentul efectuării partajului, cu excepția cazului în care există un partaj de ascendent.

Excepțiile de la caracterul indivizibil privesc, în principal, situația pasivului succesoral, care se divide de drept între moştenitori de la data deschiderii moştenirii, cu anumite excepții, retransmiterea succesorală, acceptarea moştenirii ce are ca obiect un drept asupra unui teren ce a fost reconstituit în temeiul Legii nr. 18/1991[1].

Secțiunea a 4-a. Deschiderea moștenirii

Patrimoniul, ca şi atribut al personalității unei persoane fizice, rămâne ataşat acesteia până la decesul său. Transmisiunea patrimoniului unei persoane fizice, în integralitatea sa, nu poate avea loc decât odată cu decesul acesteia. Potrivit dispozițiilor art. 954 C. civ., moştenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia, astfel încât o persoană fizică

[1] Potrivit dispozițiilor art. 13 alin. (2) din Legea nr. 18/1991 a fondului funciar, republicată şi modificată, referitoare la reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor, „moştenitorii care nu-şi pot dovedi această calitate, întrucât terenurile nu s-au găsit în circuitul civil, sunt socotiți repuşi de drept în termenul de acceptare cu privire la cota ce li se cuvine din terenurile ce au aparținut autorului lor. Ei sunt considerați că au acceptat moştenirea prin cererea pe care o fac comisiei”. Prin urmare, se recunoaşte calitatea de moştenitor nu numai acelora care au acceptat moştenirea lăsată de fostul proprietar în termenul de 6 luni, ci şi acelora care nu au acceptat moştenirea, dar au făcut cerere de reconstituire a dreptului de proprietate potrivit legii, adresată comisiei (fiind, astfel, repuşi în termen); C. Stătescu, *op. cit.*, p. 109.

în viață nu poate niciodată să transmită o moştenire şi evident că nici nu poate fi moştenită (*nulla viventis hereditas*)[1]. Prin urmare, orice act juridic încheiat anterior deschiderii unei succesiuni de către potențialii succesori în drepturi, cu referire la bunuri ce ar compune patrimoniul succesoral, sunt lovite de nulitate absolută potrivit art. 956 C. civ., datorită faptului că, înainte de deschiderea unei moşteniri, doar persoana în viață este titulara patrimoniului său, neexistând nici masă succesorală, nici moştenitori.

Aşadar, deschiderea unei moşteniri trebuie înțeleasă ca fiind consecința juridică a încetării din viață a unei persoane fizice. Ea are ca efect transmiterea moştenirii către succesorii acesteia[2].

Elementul declanşator al unei transmisiuni succesorale îl constituie fie moartea naturală a unei persoane, constatată fizic prin examinarea cadavrului şi apoi eliberarea unui certificat de deces, fie moartea unei persoane, declarată prin hotărâre judecătorească definitivă (în situațiile când constatarea fizică a decesului nu este posibilă)[3].

Simpla dispariție a unei persoane fizice nu are ca efect deschiderea moştenirii, pentru că „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă" (art. 53 C. civ.). Astfel, moştenirea unei persoane dispărute se va deschide numai în situația pronunțării de către instanța de judecată a unei hotărâri constatatoare a morții celui dispărut, moştenitorii prezumtivi ai dispărutului putând intra în posesia bunurilor acestuia, numai în momentul rămânerii definitive a hotărârii.

Din punct de vedere juridic, deschiderea moştenirii impune stabilirea şi analizarea a două aspecte: **data** deschiderii moştenirii şi **locul** deschiderii moştenirii.

§1. Data deschiderii moștenirii

1.1. Noțiune și stabilirea datei deschiderii moștenirii

Data deschiderii moştenirii presupune situarea în timp, prin stabilirea acelor coordonate utile (minut, oră, zi, lună, an), care să facă posibilă producerea efectului juridic al transmisiunii succesorale. Data deschiderii moştenirii coincide cu momentul morții lui *de cuius*, aşa cum apare precizat în actul de deces, şi nu trebuie confundată cu data deschiderii procedurii

[1] L. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 20.
[2] D. Macovei, I.E. Cadariu, *op. cit.*, p. 21.
[3] D. Chirică, *op. cit.*, p. 36.

succesorale notariale, care se produce ulterior deschiderii moştenirii, la cererea moştenitorilor.

Cel care pretinde anumite drepturi asupra unei moşteniri (succesibilul) trebuie să dovedească moartea, precum şi data (uneori chiar ora şi minutul) decesului celui pe care vrea să îl moştenească.

În general, dovada morții, inclusiv data ei, se face în cazul morții constatate fizic, cu certificatul de deces eliberat ca urmare a morții fizic constatate de organele abilitate de lege sau cu hotărârea judecătorească declarativă a morții, în ipoteza unui deces declarat pe cale judecătorească.

Certificatul de deces este eliberat, după întocmirea de către serviciul de stare civilă al primăriei din localitatea unde s-a produs decesul, pe baza declarației verbale făcută de către membrii familiei celui decedat şi a certificatului medical eliberat de către organele abilitate, prin care se constată moartea fizică. În ipoteza declarării decesului pe cale judecătorească, actul de deces este completat în baza hotărârii judecătoreşti declarative de moarte, rămasă definitivă, care va trebui să cuprindă data stabilită de către instanța competentă, ca fiind data decesului.

În cazul morții constatate printr-un certificat de deces, acesta atestă ziua, luna şi anul producerii decesului; în cazul lipsei mențiunii orei exacte a decesului, aceasta poate fi stabilită pe baza actelor medicale constatatoare ale morții[1]. În cazul persoanei dispărute, instanța judecătorească fixează data decesului prin aplicarea prezumțiilor instituite de dispozițiile art. 52 C. civ., iar dacă hotărârea nu arată şi ora morții, aceasta va fi stabilită în ultima oră a zilei stabilite ca fiind aceea a morții [art. 52 alin. (1) teza a II-a C. civ.].

În cazul unei persoane dispărute, despre care „există indicii că a încetat din viață, poate fi declarată moartă prin hotărâre judecătorească, dacă au trecut cel puțin 2 ani de la data primirii ultimelor informații sau indicii din care rezultă că era în viață”[2].

Articolul 50 C. civ. instituie ca excepție, de la termenul de mai sus, faptul că cel dispărut „în împrejurări deosebite, cum sunt inundațiile, cutremurul, catastrofa de cale ferată ori aeriană, naufragiul, în cursul unor fapte de război sau într-o altă împrejurare asemănătoare, ce îndreptățeşte a se presupune decesul, poate fi declarat mort, dacă au trecut cel puțin 6 luni de la data împrejurării în care a avut loc dispariția”.

---

[1] Pentru situația morții declarate pe cale judecătorească, Codul civil nu conține nicio dispoziție referitoare la stabilirea minutului decesului, astfel încât se poate afirma că acesta poate fi determinat prin orice mijloc de probă, atunci când stabilirea lui prezintă utilitate.

[2] L. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 22.

Totodată, atunci când există elemente concludente că decesul s-a produs, dar cadavrul nu poate fi găsit sau identificat, „moartea poate fi declarată prin hotărâre judecătorească, fără a se aştepta împlinirea vreunui termen de la dispariție" [art. 50 alin. (3) C. civ.].

Stabilirea orei exacte (chiar a minutului şi a secundei) a decesului se poate învedera ca dificilă, dar foarte utilă în cazul morții mai multor persoane cu vocație succesorală reciprocă sau unilaterală care au murit în acelaşi eveniment şi/sau în acelaşi timp [a se vedea art. 957 alin. (2) C. civ.].

Moartea, fiind un simplu fapt material, dovada ei se poate face prin orice mijloace de probă admise de lege[1]. În ceea ce priveşte certificatul de deces, deşi acesta este un înscris autentic, totuşi cele menționate în cuprinsul său fac dovada până la proba contrară. Astfel, potrivit art. 100 alin. (1) C. civ., printr-o acțiune în justiție se poate cere anularea, completarea sau chiar modificarea actului de deces. În ceea ce priveşte decesul declarat pe cale judecătorească, dovada contrară poate fi făcută printr-o nouă hotărâre judecătorească prin care să se demonstreze contrariul.

1.2. Importanța practică a datei deschiderii moştenirii

Determinarea cu exactitate a momentului deschiderii moştenirii prezintă o deosebită importanță practică[2], deoarece astfel se poate stabili:

a) sfera moştenitorilor legali şi testamentari, capacitatea lor succesorală, precum şi drepturile acestora asupra moştenirii;

b) compunerea şi valoarea masei succesorale;

c) data de la care începe să curgă, de regulă, termenul de 1 an de opțiune succesorală, potrivit art. 1103 alin. (1) C. civ.;

d) momentul până la care retroactivează acceptarea sau renunțarea la succesiune;

e) validitatea actelor juridice asupra moştenirii (actele asupra unei moşteniri nedeschise sunt nule absolut – 956 C. civ.);

f) începutul indiviziunii succesorale şi data până la care va retroactiva actul de partaj succesoral (în caz de pluralitate de moştenitori);

g) legea succesorală aplicabilă în cazul conflictului în timp de legi succesorale succesive. Potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011, moştenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil vor fi supuse legii care avea aplicabilitate la data deschiderii moştenirii. Actele juridice întocmite ulterior

[1] Fr. Deak, *op. cit.*, p. 32.

[2] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 61.

deschiderii moştenirii sunt guvernate de legea în vigoare la data întocmirii lor, în virtutea principiului aplicării imediate a legii noi (de exemplu, acceptarea sau renunțarea la moştenire ori partajul între moştenitori etc.)[1].

§2. Locul deschiderii moștenirii

2.1. Noțiunea și stabilirea locului deschiderii moștenirii

Locul deschiderii succesiunii presupune individualizarea în spațiu a ultimului domiciliu al lui *de cuius,* prin indicarea unui loc, având această semnificație juridică, indiferent dacă acesta corespunde sau nu locului decesului. Dispozițiile art. 954 alin. (2) C. civ. stabilesc că moştenirea se deschide la **ultimul domiciliu al defunctului**. În consecință, legiuitorul a apreciat că nu are importanță juridică locul unde s-a produs decesul, ci locul unde *de cuius* a avut o locuință statornică şi principală, aşa cum rezultă din datele menționate în cartea de identitate.

Determinarea ca loc al deschiderii moştenirii, ultimul domiciliu al defunctului, se impune din considerentul că în acest loc se vor rezolva mai uşor problemele ce privesc deschiderea moştenirii, întrucât aici pot fi obținute cu o mai mare uşurință date referitoare la sfera moştenitorilor şi conținutul masei succesorale a defunctului[2].

Articolul 87 C. civ. stabileşte că domiciliul unei persoane fizice „este acolo unde aceasta *declară că are locuința principală*”(s.n.). Domiciliul nu se confundă cu reşedința, care, potrivit art. 88 C. civ., este locuința secundară. În ipoteza în care domiciliul defunctului nu a fost cunoscut, reşedința va fi considerată drept domiciliu [art. 90 alin. (1) C. civ.].

În ceea ce îl priveşte pe minor, acesta are domiciliul legal la părinții săi sau la acela dintre părinți la care locuieşte statornic ori, după caz, la reprezentantul său legal sau la persoana fizică sau juridică căreia îi este încredințat în plasament.

În materia locului deschiderii moştenirii, menționăm că nu au aplicabilitate nici domiciliul *convențional sau ales,* acesta fiind instituit „în vederea exercitării drepturilor sau executării obligațiilor născute din acel act” (art. 97 C. civ.), dar nici cel *profesional*.

---

[1] D. Macovei, *op. cit.*, 1995, p. 14.

[2] G. Boroi, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. a III-a, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2008, p. 453 şi urm.

Pentru situațiile în care ultimul domiciliu (şi nici reşedința) al defunctului nu este cunoscut (de exemplu, defunctul a fost nomad) sau nu se află pe teritoriul României, legiuitorul a stabilit că moştenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să existe cel puțin un bun imobil al celui care lasă moştenirea [art. 954 alin. (3) teza I C. civ.].

În cazul în care în patrimoniul succesoral nu există bunuri imobile, locul deschiderii moştenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să se afle bunuri mobile ale celui ce lasă moştenirea [art. 954 alin. (3) teza a II-a C. civ.].

Atunci când în patrimoniul succesoral nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moştenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat [art. 954 alin. (3) teza a III-a C. civ.].

Astfel, locul deschiderii moştenirii este ales de către succesibili prin sesizarea notarului public sau a instanței de judecată, fiind identic cu **circumscripția organului sesizat**, dar cu respectarea următoarelor condiții:

a) dacă în masa succesorală se găsesc şi bunuri imobile, în această circumscripție trebuie să se afle unul dintre bunurile imobile (dacă suntem în prezența unui singur bun imobil, moştenitorii nu vor mai avea drept de opțiune);

b) dacă în masa succesorală se găsesc numai bunuri mobile, în această circumscripție trebuie să se găsească unele dintre acestea. Conform noilor dispoziții legale, **valoarea** bunurilor imobile sau mobile succesorale nu are nicio relevanță în determinarea locului deschiderii moştenirii. Alegerea succesibililor este în totalitate liberă în ipoteza în care în patrimoniul succesoral nu se găsesc bunuri sau acestea sunt situate în totalitate în afara teritoriului României.

Menționăm că, pentru sesizarea notarului public sau a instanței de judecată, nu este necesar consensul succesibililor, oricare dintre aceştia putând exercita acest drept.

Regulile astfel stabilite se vor aplica corespunzător şi în cazul procedurii succesorale contencioase, atunci când primul organ sesizat în vederea desfăşurării procedurii succesorale este instanța judecătorească [art. 954 alin. (4) C. civ.].

Potrivit art. 954 alin. (2) C. civ., dovada ultimului domiciliu al defunctului poate fi făcută fie cu certificatul de deces, fie cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte, rămasă definitivă[1]. Astfel, spre deosebire de vechea

[1] L. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 25.

reglementare care permitea dovedirea ultimului domiciliu prin orice mijloc de probă, actuala reglementare prevede exclusiv cele două modalități menționate mai sus.

2.2. Importanța practică a locului deschiderii moștenirii

Locul deschiderii moştenirii prezintă interes practic pentru stabilirea organelor competente teritorial să soluționeze diferitele probleme legate de atribuirea patrimoniului succesoral, fie că acestea au natură necontencioasă sau contencioasă.

În ceea ce priveşte procedura succesorală necontencioasă:

– potrivit procedurii succesorale notariale reglementată de Legea nr. 36/1995, este competent notarul public din biroul notarial situat în circumscripția teritorială a judecătoriei în care defunctul şi-a avut ultimul domiciliu; ca excepție, în cazul moştenirilor succesive, moştenitorii pot alege competența oricăruia dintre birourile notariale din circumscripția teritorială a judecătoriei în care a avut domiciliu cel din urmă autor;

– secretarul consiliului local al localității în raza căreia se aflau principalele bunuri ale defunctului poate cere deschiderea procedurii succesorale notariale.

Astfel, potrivit art. 102 din Legea nr. 36/1995:

„(1) Procedura succesorală notarială se deschide la cererea oricărei persoane interesate, precum şi a secretarului consiliului local al localității în raza căreia se aflau bunurile defunctului la data deschiderii moştenirii.

(2) Notarul public sesizat are obligația de a-şi verifica în prealabil competența teritorială, iar în cazul în care constată că succesiunea este de competența altui notar public, se desesizează, fără a mai cita părțile, informându-l pe solicitant cu privire la notarul competent să îndeplinească procedura succesorală.

(3) În cazul în care în circumscripția unei judecătorii sunt mai mulți notari publici, competența de îndeplinire a procedurii succesorale aparține primului notar public sesizat. Notarul public va verifica dacă procedura succesorală nu s-a deschis la un alt notar public din circumscripția aceleiaşi judecătorii, cercetând în acest scop registrul de evidență a succesiunilor, potrivit regulamentului.

(4) În cazul în care ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află pe teritoriul României, competența aparține notarului public